

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science
Volume 5 Issue 4, p. 333-353, August 2012

1939-1940 TEVFİK FİKRET MÜNKAŞALARI
2. YENİ ADAM DERGİSİNDE “TEVFİK FİKRET ANKETİ”
VE BU ANKET ETRAFINDA GELİŞEN MÜNKAŞALAR

1939-1940 ARGUMENTS ABOUT TEVFİK FİKRET
2. “TEVFİK FİKRET SURVEY” IN YENİ ADAM MAGAZINE AND ARGUMENTS
CENTERED ON THIS SURVEY

Dr. Nuran ÖZLÜK

Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Abstract

On 17 September 1939 Tevfik Fikret’s news published in *Yeni Sabah* reported that Americans would buy Aşyan in Rumeli Hisarı and turn into a museum. On 21 December 1939 Tevfik Fikret arguments came into question again with a survey consisting of six questions prepared by *Yeni Sabah*. The answers given by the leading authors/poets to the survey were supported with writings in *Yeni Adam*, *Ulus* and *Bozkurt* by associates that did not take part in this survey, some of them were criticized. Some of the answers given to questions about poet changed the course of the argument, Mehmet Akif-Tevfik Fikret matter was discussed again and Fikret was compared with Namık Kemal. In this study feelings and thoughts of the leading intellectuals were put forth with all aspects of mutual defense.

Key Words: *Yeni Adam* magazine, *Yeni Sabah* newspaper, Fikret argument, Akif-Fikret argument.

Özet

17 Eylül 1939’da *Yeni Sabah* gazetesinde Tevfik Fikret’in Rumeli Hisarı’ndaki Aşyan’ının Amerikalılar tarafından satın alınarak müze hâline getirileceği haberi ile başlayan Tevfik Fikret münakaşaları 21 Aralık 1939’da *Yeni Adam*’ın tertip ettiği, altı sorudan oluşan anketle tekrar gündeme getirilmiştir. Dönemin önde gelen yazar/şairlerine yöneltilen anket sorularına verilen cevapların bir kısmı anket iştirakçileri dışında *Yeni Adam*, *Ulus* ve *Bozkurt*’taki yazılarla desteklenmiş, bir kısmı ise eleştirilmiştir. Şair hakkındaki sorulara verilen cevapların bazıları tartışmanın seyrini değiştirmiş bu

yüzden Mehmet Akif-Tevfik Fikret meselesi yeniden konuşulmuş, Fikret, Namık Kemal ile karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada söz konusu anket vesilesiyle devrin aydınlarının Tevfik Fikret ile ilgili duygu ve düşünceleri ortaya konularak birbirine zıt düşüncelerin karşılıklı savunmaları tüm boyutları ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Yeni Adam* dergisi, *Yeni Sabah* gazetesi, Fikret münakaşası, Akif-Fikret münakaşası.

Giriş

1939-1940 yılları arasında Türk matbuatında görülen Tevfik Fikret’le ilgili anketler ve bu anketlere gelen cevaplar neticesinde geniş bir kitlenin iştirakiyle büyüyen mahiyet değiştiren münakaşalardan ilki daha önceki çalışmamızın konusunu teşkil eden “Yeni Sabah Gazetesinde ‘Fikret’in Heykelini mi Dikelim Yoksa Eserlerini mi Yakalım?’ Anketi ve Bu Anket Etrafında Gelişen Münakaşalar”dır.¹ Bir diğeri ise şimdiki çalışmamıza esas olan *Yeni Sabah*’ın anketinden on üç gün sonra *Yeni Adam*’da Fikret’in doğumunun 72. yıl dönümü dolayısıyla hazırlanan “Fikret Nüshası”nda tertip edilen “Tevfik Fikret Anketi” ile gündeme gelir.

“Tevfik Fikret Anketi” ve Ankete Verilen Cevaplar

21 Aralık 1939’da *Yeni Adam*’da başlatılan anketi *Yeni Sabah*’tan tamamen bağımsız addetmek doğru değildir. Çünkü Türk basınına yaklaşık üç ay meşgul eden tartışmaların hemen akabinde uygulanan anketin soruları *Yeni Sabah*’ta tartışılan konularla örtüşmektedir. Aynı mevzulara açıklık getirmek amacıyla yapıldığı düşünülen anket sorularının yayımlandığı mezkûr tarihteki “Fikret Nüshası”nın ikinci sayfasında “Tevfik Fikret’in Hatırası Sonsuzlaştırılmalıdır” başlığı altında şairin şahsı ve eserleri için şunlar teklif edilir:

1. Tevfik Fikret’in doğumunun yıl dönümü her yıl kutlanmalı.
2. Tevfik Fikret’in eserleri Latin harfleriyle basılmalı, izahlı bir antolojisi yapılmalı.
3. Tevfik Fikret adı büyük şehirlerimizde muayyen sokaklara verilmeli.
4. Tevfik Fikret için şehirlerimizde heykeller dikilmeli.²

Aynı nüshanın üçüncü sayfasında ise “Büyük şair ve inkılapçı hakkında kanaatlerini öğrenmek istediğimiz sanat ve fikir adamlarımıza müracaat ederek aşağıdaki soruları sorduk. Aldığımız cevapları elimize geçme sırasıyla basıyoruz.”³ denilerek anket sorular verilir.

1. Tevfik Fikret’in edebiyat tarihimizdeki belli başlı rolü nedir?
2. İnziva, sosyal vazifelerden kendini çekmek olduğuna göre Fikret, münzevilikle itham edilebilir mi?
3. Bir Türk şairinin bir Amerikan mektebinde hocalık ve mürebbilik etmesi bir suç mudur?

¹ Nuran Özlük, “1939-1940 Tevfik Fikret Münakaşaları 1. *Yeni Sabah* Gazetesinde Fikret’in Heykelini mi Dikelim Yoksa Eserlerini mi Yakalım? Anketi ve Bu Anket Etrafında Gelişen Münakaşalar”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 3, Issue 5, June 2012, s. 327-348.

² (...), “Tevfik Fikret’in Hatırası Sonsuzlaştırılmalıdır”, *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 2.

³ (...), “Tevfik Fikret”, *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 3

4. Fikret'teki insanîyetçilik, milliyetçilikle birleşemeyecek marazi bir insanîyetçilik midir yoksa şoven ve mürteci olmayan milliyetçiliğin temelli unsurlarından biri olan insanîyetçilik midir?
5. Ahlaki ve millî vicdan karşısında bir insan, dinsizlikle ittiham edilebilir mi?
6. Fikret, eserlerine göre oğlunun ne olmasını istemiştir? Çocuğu hakkında vazifesini yapmış olan bir baba, onun seyyiatından mesul tutulabilir mi?⁴

Yeni Adam'ın bu sorular çerçevesinde başlattığı ankete iştirak eden birbirine zıt dünya görüşüne/ideolojisine sahip yazar/şairler Sabiha Zekeriya (Sertel), Suat Derviş, Etem İzzet (Benice), İlhami Bekir (Tez), Yaşar Nabi (Nayır), Sadri Ertem, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Ali, Necip Fazıl (Kısakürek), Hakkı Süha (Gezgin), Suphi Nuri İleri'nin cevapları aşağıda alt başlıklar hâlinde yer vereceğimiz anket sorularının her birinde ayrı ayrı ele alınacaktır.

1. Tevfik Fikret'in edebiyat tarihimizdeki belli başlı rolü nedir?

Yeni Sabah gazetesinin anketine çeşitli yazılarıyla müdahil olan, bu yüzden aleyhinde dava açılan⁵ Sabiha Zekeriya Sertel, *Yeni Adam*'ın "Tevfik Fikret Anketi"ne katılan ilk yazardır. Sertel, anketin birinci sorusuna Fikret'in şiirlerinde eski Şark edebiyatının kokusundan ziyade Garp kokusunun bulunduğunu, şairin lisanı kendinden önce gelen nesillere nispetle çok Türkçeleştirdiğini, aruz vezni ile en güzel şiirleri yazdığını, Fikret'in edebiyatı bir saray edebiyatı, bir tasavvuf edebiyatı olmaktan çıkararak cemiyetin içine sindirdiğini, o zamana kadar edebiyata girmeyen balıkçı, kadın, çocuk ve insanı edebiyata soktuğunu bu sebeple de Fikret'in edebiyatta oynadığı en büyük rolün lisanı sadeleştirmesi, edebiyatı; hayatı, tabiatı, insanı aksettiren bir ayna hâline getirmek istemesi olduğunu söyleyerek cevap verir.⁶

Ankete iştirak eden ikinci isim bir başka kadın yazar, Suat Derviş'tir. Suat Derviş, Tevfik Fikret'in edebiyat tarihimizdeki rolünü "çok büyük" olarak nitelendirir. Çünkü şair, Türk edebiyatına tam manasıyla Garplı düşünce tarzını, tam manasıyla Garplı bir anlayışla getiren ilk kalemdir. Derviş'e göre Fikret'ten önce, Fikret'le beraber hatta Fikret'ten sonra konuşanlar içinde bugüne kadar "alaturkalar" pek çok olduğu hâlde Fikret, daha o zaman bugün erişilmesi birçok Türk edibi için bir ideal addedilen asrının zihniyetini benimsemiş, "Garplı Türk" seviyesine yükselmiş bulunuyordu. Suat Derviş için Fikret'in edebiyatta oynadığı rolün kıymeti daha fazla zarfta değil mazrufta, muhtevadır.⁷

Sabiha Zekeriya ve Suat Derviş'in ardından ankete cevap veren bir diğer yazar, Burhan Belge'dir. İki kadın yazarın Fikret'in edebiyat tarihimizdeki rolü ile ilgili görüşleri net bir dille ifade edilirken Belge'de bir sebebe dayandırılır, Tanpınar'da ise aşağıda da görüleceği gibi ama, fakat bağlaçlarının sık kullanımıyla açıklama yapılır.

Belge için Fikret'in edebiyat tarihimizdeki belli başlı rolü divan edebiyatından ayrılıp Garp edebiyatı görüşlerine girmek isteyen Edebiyat-ı Cedide'nin mümtaz ve muvaffakiyetli şairlerden birisi olmasıdır. Yalnız *Rübab-ı Şikeste*'yi Fikret'in gerçekte iyi bir Edebiyat-ı

⁴ A.g.y., s. 3.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bk.: Sabiha Sertel, *Tevfik Fikret İdeolojisi ve Felsefesi*, Yurt ve Dünya Yayınları, İstanbul, 1946. Sabiha Zekeriya Sertel, *Tevfik Fikret-Mehmet Akif Kavgası Münasebetiyle: Sebilürreşatçıya Cevap*, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1940. Sabiha Sertel, *Roman Gibi: "Tevfik Fikret Davası"*, Ant Yayınları, İstanbul, 1966, s. 223-228.

⁶ Sabiha Zekeriya, "Sabiha Zekeriya Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 4

⁷ Suat Derviş, "Suat Derviş Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 5.

Cedide şairi olduğunu göstermeye kâfi gören Belge, şairin mevzuda ve şekilde Garpli sayılabilirse de -bunu geniş malumatına ve o zamandaki Osmanlı Türkçesini iyi bilmesine borçludur- şiirinde bizim ve herkesin Beaudlaire ve Verlaine'den sonraki şiir telakkilerimizi tatmin edecek, sihirli şiir gerçekliği ve estetik benliğimizi dilediği zamanda istediği gibi içine kadar nüfuz ederek alevlendirecek hararet olmadığını ifade eder.⁸ Belge'nin bu cevabı aşağıda yer vereceğimiz İzzettin Şadan'ın yazısında eleştirilir.

Bir diğer muharrir Muhittin Birgen de Tefvik Fikret'in bizde Osmanlı şiirini şekil itibarıyla en yüksek kemâl devresine ulaştırdığını ve derece itibarıyla ona muasır bulunduğu Avrupa ruhunu verdiğini söyler.⁹

Ankete katılan bir başka yazar Etem İzzet'tir. Tefvik Fikret'in edebiyat tarihimizdeki en mübariz rolünün üç veçhe üzerinde tebarüz ettirilebileceğini dile getiren Etem İzzet, bunları şöyle sıralar: "Birinci ana vasıf, Garp'a doğru yenilik, ikinci ana vasıf lisanda yenilik, üçüncü ana vasıf ise insaniyetçilik ve milliyetçiliktir. Yalnız lisandaki yeniliği, Osmanlı dili ve Osmanlıca üzerinde mütalaa etmek lazımdır. Fikret, kendi hususi ifadesi içinde Türk dilinde de temiz eser vermesini bilmiştir."¹⁰

İlhami Bekir de Fikret'in edebiyat tarihimizdeki rolünü üç maddede ele alır. 1. Sanatının hem şekil hem muhtevasında yaptığı inkılap, 2. Sanatına verdiği sosyal mana ve vazife, 3. Getirdiği ileri zihniyet, duyuş ve düşünüş tarzı. İlhami Bekir'e göre bu üç özellik ile Fikret, kendisinden sonra gelen ve gelecek olan hakiki edebiyatın başı ve mübeşşiridir.¹¹

Yaşar Nabi, Tefvik Fikret'in kendisine kadar süregelmiş olan eski şiir telakkisini yalnız şekil bakımından değil, zihniyet bakımından da baltalayan ve şiirin yalnız kelime oyunlarından ibaret olmaktan başka vazifeler de görebileceğini ispat edenlerin en azimkârı, en ateşlisi ve en idealisti, bugün gördüğü alakanın derecesi ne olursa olsun muhakkak ki çığır başı sayılabilecek üstatlardan biri olduğunu söyler. Şiir mazimizden Fikret'i sildiğimizde yerinin ne kadar boş kalacağını hissetmemenin mümkün olmadığını da ifade eden Yaşar Nabi, Fikret'in beşerî duygular yanında fikri de şiire dahil ettiğini, bu yolda aşırı gitmiş olabileceğini dile getirir ve sorar: "Hangi çığır açan ifrata düşmemişir?"¹²

Bir diğer yazar Sadri Ertem, Tefvik Fikret'in edebiyatımızdaki belli başlı rolünün Avrupaileşen Türk edebiyatının şekil kısmında olduğunu ifade eder ve şairin Avrupai nazım vücuda getirdiğini, bu eseriyle bihakkın usta vasfını kazandığını, eğer 1839'dan sonra başlayan hareketlerde bir nevi Rönesans havası esti ise bunun bedii şeklinin kuruluşunda Fikret'in yüzde yüz tesir bulunduğunu ve aynı zamanda Fikret'in birçok manzumesinde İstanbul Türkçesine yakın bir dili nazma soktuğunu dile getirir.¹³

Ankete iştirak eden bir diğer yazar-şair Ahmet Hamdi Tanpınar, *Rübab-ı Şikeste*'nin görmüş olduğu rağbetin sadece moda sayılamayacağını, eski formaların yıkılmasına yardım ettiğini, bütün o mısradan mısraa geçişler, üstat Halit Ziya'nın "nesr-i manzum" diye hülâsa ettiği yazış ve söyleyiş tarzının yeni form aramak için eskiye indirilmiş en kuvvetli darbeler olduğunu söyler. Tanpınar, Fikret'in belki yeniyi bulamamasını yeniyi şiirimizin devam edegelen ananesinde değil, dışarıda aramasına bağlar. Fikret'in Tanzimat'tan beri gelen "şiir yazma" tarzına devam ettiğini, "yani bir neşide gibi söylenen şiiri bulamadığını" ama hiç olmazsa ortalığı temizlediğini ifade eden Tanpınar, şairin dil hususunda devrine ve seleflerine göre mütalaa edildiğinde cidden güzel kavrayış anları olduğunu, tek bir lisani, sanatının önünde dövedemediğini fakat tek tük mısralarında aruzla hakiki Türkçenin, konuşulan Türkçenin nasıl söyleneceğini gösterse de söz konusu mısraların nadir görüldüğünü, onlarda da çok nesir

⁸ Burhan Belge, "Burhan Belge Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 6.

⁹ Muhittin Birgen, "Muhittin Birgen Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 7.

¹⁰ Etem İzzet, "Etem İzzet Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 7.

¹¹ İlhami Bekir, "İlhami Bekir Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 19.

¹² Yaşar Nabi, "Yaşar Nabi Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 10.

¹³ Sadri Ertem, "Sadri Ertem Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 11.

ifadesi bulunduğunu ve bunlarla Yahya Kemal'den ziyade Mehmet Akif'e yol açmış olsa da bunun da bir iş olduğunu söyler. Fikret'in bize Avrupalılığı getirdiğini belirten Tanpınar şöyle devam eder: "Orta hâlli Türk ailesinin Kadırğa'da doğmuş olan bu çocuğu bize Avrupalı ahlakı cemiyet işlerinde, ferdi münasebetlerde maraziliğe kadar giden hassas bir temizlik numunesini gösterdi. Bir fikrin adamı olmanın zevkini tattırdı. Bütün bunlarda Fikret, tam vuzuha çıkmış bir adamdı. Vakıa inandığı şeyler 19. asrın harcıâlem fikirleriydi. Fakat Türk cemaatinde ilk defa olarak bir şair, insanoğlunu 'Rabb-i mümkünat' diye tavsif ediyordu. Bu, büyük bir merhale'dir."¹⁴

Ankete katılan bir diğer yazar Sabahattin Ali, Fikret'in aruz veznini kullanım tarzındaki yeniliklerinden çok daha mühim olarak edebiyatımıza ilave ettiği şeyin o zamana kadar pek aşınası olmadığı sosyal ve insani mevzuları ele almak, taassup ve irticaa karşı ilk itiraz bayrağını kaldırmak gibi her zaman takdir edilecek ve imtisal edilecek tecellüdü olduğunu¹⁵ söyleyerek diğer anket iştirakçilerden farklı olarak Fikret'in muhtevada getirdiği yeniliklere taassup ve irticaa cephe almasını da ekler.

Necip Fazıl da Fikret ile ilgili görüş bildiren ediplerdendir. Kısakürek'e göre Tefvik Fikret'in edebiyat tarihimizdeki rolü iki tanedir: 1. Kendisine kadar gelen nazım nescini Avrupalılaştırmak, 2. Şiiri cemiyet davalarına tahsis edebilecek cesareti göstermek. Kısakürek, Fikret'in şiir seviyesini Fransa'da Musset, Sully Prudhomme ayarında olduğu gibi cemiyet namına akıl erdirdiği şeyi de mutlakiyet ve meşrutiyet mücadelesi kadrosu içinde değerlendirebilir.¹⁶

Yeni Sabah gazetesinin anketinin sebep olduğu münakaşalara açıklık getirmeye çalışan Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazısını "zayıf bir müdafaa" görerek Fikret hakkındaki duygu ve düşüncelerini dile getiren Hakkı Süha, *Yeni Adam*'ın anketinde de aynı minval üzere değerlendirmeler yapar. Hakkı Süha, Fikret'in edebiyattaki mevkiinin *Servet-i Fünûn*'a geçmekle başladığını söyler. Yazar, Fikret'in Türk edebiyatını divan çeşnisinden tamamıyla kurtardığını ve bununla tarihteki yerini aldığını belirtir ancak bunda şairin kudreti kadar zaman ve muhitin böyle bir harekete muhtaç ve gebe olduğu çağ içinde doğmuş olmasına da dikkat çeker.¹⁷

Ankete katılan son isim Suphi Nuri İleri'dir. İleri, Fikret'in edebiyat tarihinde pek de birinci derecede bir rolü bulunduğunu zannetmediğini, yalnız kendi devri üzerinde büyük tesir gösterdiğinin şüphesiz olduğunu dile getirir.¹⁸

2. İnziva, sosyal vazifelerden kendini çekmek olduğuna göre Fikret, münzevilikle ittihâm edilebilir mi?

Anketin ikinci sorusuna verdiği cevapta Sabiha Zekeriya, Tefvik Fikret'in Arnavutköyü'nde bir aşiyana çekilmekle Hayti Adası'na çekilmiş veya Robinsón Crusóe gibi insan ve cemiyetle alakasını kesmiş, demek olmadığını, Arnavutköyü'nün İstanbul şehrinde, nakil vasıtalarıyla bu şehre bağlı pek yakın bir mesafede bulunduğunu ve Fikret'in içtimai kıymetinin oturduğu evle değil, yazdığı eserlerle ölçüleceğini söyler. Sertel, düşüncelerini ispat etmek için Fikret'in şiirlerinden örnekler verir. "Fikret, Aşiyân'ında şiir yazarken *Verin Zavallılara, Balıkçılar, Nesrin, Sis, Ferda, Bir Lahza-ı Teahhur* ve daha birçok şiirlerindeki ilhamlarını; hissî, fikrî masivadan mı aldı? Balıkçılar bu cemiyetin çocuğu, Nesrin bu

¹⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Ahmet Hamdi Tanpınar Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 11-12.

¹⁵ Sabahattin Ali, "Sabahattin Ali Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 12-13.

¹⁶ Necip Fazıl, "Necip Fazıl Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 13.

¹⁷ Hakkı Süha, "Hakkı Süha Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 13.

¹⁸ Suphi Nuri İleri, "Suphi Nuri İleri Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 14.

cemiyetin kızı değil midir? Abdülhamit'e, istibdada duyduğu garaz bir *Han-ı Yağma*'da yüksek tabakanın soygunculuğuna duyduğu nefret, bu cemiyetten aldığı ve ifade ettiği hisler, fikirler değil midir? Neden inzivaya çekilmiş sayılıyor? Etrafındaki insanlarla temasını kesmişse, namussuz adam yüzü görmemek içindir. Fakat cemiyetle alakasını kesmemiştir.”¹⁹ Sabiha Zekeriya bu sözlerinden dolayı aşağıda da görüleceği gibi Nejdet Sançar tarafından eleştirilecektir.

Suat Derviş, Fikret'e münzevi denmesini büyük haksızlık addeder. Şairin 1908'e kadar bir inkılabı inandığını, 1908'den sonra temsil ettiği inkılabın tahakkuk etmediğini gördüğünü ve herhangi şekilde maddi bir menfaat temin etmek için kendi kalemini inanmadığı bir inkılabın hizmetine vermediğini dile getiren Suat Derviş, buna inziva denilemeyeceğini söyler ve Sabiha Zekeriya gibi Fikret'in şiirlerinden örnekler verir.²⁰

Burhan Belge, Tefvik Fikret'in köşesine çekilmesinin daha ziyade politik bir inziva olduğunu söyler. Belge'ye göre sosyal ve kültürel manada bir inziva, şair için mevzubahis değildir çünkü bir şair ve mütefekkir politika yapsa bile politikacı sayılmamalıdır. Bir şairle mütefekkirin cemiyete müdahalesi, kendisini sokak politikasından tecrit etmesi nispetinde artar.²¹

İkinci soruya cevabında şairlerin, sanatkârların hiçbir şeyle itham edilemeyeceklerini esasen iyi sanatkârın ruh itibarıyla herhangi bir noktada normal tipten ayrılmış bir tarafı bulunmasını zaruri gören Muhittin Birgen, bu zaruretin Tefvik Fikret'te münzevilik şeklinde tezahür etmiş ise onu tabii görmek lazım geldiğini²² dile getirirken Etem İzzet, Fikret'in hiçbir zaman bu sualin muhtevasına göre münzevi addedilemeyeceğini söyler.²³

İlhami Bekir, anketin ikinci sorusuna dört soruyla cevap verir: “a. Onun bu inzivası hangi şartlar altında olmuştur?, b. Bu inziva nasıl bir mana taşır?, c. Ne kadar devam etmiştir?, ç. Daha yaşamış olsaydı ne yapacak ve ne olacaktı?”²⁴ İlhami Bekir, hem tarihte hem de on üç gün önce vuku bulan *Yeni Sabah* anketi etrafında gelişen Akif-Fikret múnakaşalarına da gönderme yapar. Şair, antrparantez bir gazetesi olsaydı zaman zaman gündeme gelen ve ileride de belki mevzubahis edilecek iki zıt eğilim ve zihniyet sahibi şair (Akif-Fikret) ile ilgili múnakaşalara bir son vermek için şöyle bir anket tertip edeceğini söyler: 1. Mehmet Akif, sosyal Türk inkılabı karşısında nasıl bir cephe almıştır?, 2. Tefvik Fikret, Türk inkılabının meydana geldiği zamanda yetişseydi bu inkılabı nasıl karşılardı?

Yaşar Nabi, inziva ile tarihte yetişen önemli insanlar arasında ilişki kurarak açıklama yaparken Fikret'in ismini zikretmeden atıfta bulunur. Nayır'a göre beşer tarihinde görülen bazı münzevilerin kalabalık arasına katılarak bir sürü işe karışan ve bir sürü söz söyleyen zahirî faallere nispetle kıyaslanamayacak kadar büyük işler gördüklerini, insanı düşünceleriyle baş başa bırakan ve hayatın küçük ve ehemmiyetsiz izaçlardan uzaklaştıran inzivanın eğer bunun neticesi olarak insanlığın istifadesine büyük eserler kazandıracaksa kimin ve ne hakla tenkidine uğrayabileceğini sorar ve ekler: “Hemen bütün hakiki büyüklerin inzivadan hoşlanmış olduklarını bilmiyor muyuz?”²⁵

Sadri Ertem, Fikret'e münzevi değil, mutekif demenin doğru olacağını çünkü şairin köşesine çekildiğini fakat susmadığını, *Tarih-i Kadim, Doksan Beşe Doğru* şiirlerinin susan adamın harcı olmadığını söyler. Fikret'in bir inhilal ve inkıraz devrinin seyyiatından uzak kalmak için topluluktan uzak duran bir hayat yaşadığını belirten Ertem, inkıraz devirlerinde a. Her türlü hayata intibak edenler, b. Her türlü hayata intibak edemeyip kendi köşelerine

¹⁹ Sabiha Zekeriya, a.g.y.

²⁰ Suat Derviş, a.g.y.

²¹ Burhan Belge, a.g.y.

²² Muhittin Birgen, a.g.y.

²³ Etem İzzet, a.g.y.

²⁴ İlhami Bekir, a.g.y.

²⁵ Yaşar Nabi, a.g.y.

çekilenler, c. İnkıraza karşı isyan eden kahramanlar olmak üzere üç insan tipinin görüldüğünü Fikret'in ise ikinci tipe mensup olduğunu ifade eder.²⁶

Ahmet Hamdi Tanpınar, şairin Meşrutiyet'te birçok defa cemiyet hayatına girmeyi denediğini fakat bütün nesli ile birlikte şairin gençliğinin bir kaçma hülyası içinde beslendiğini, Abdülhamit Devrinde Yeni Zelanda'ya, İzmir civarında bir çiftliğe kaçmak istediklerini ve nihayet şiire ve eve kaçtıklarını söyler. Şayan-ı dikkat şeklinde nitelendirdiği ise hepsinin aşağı yukarı kendi zevklerinin mahsulü evleri olmasıdır. Tanpınar, Fikret'in ilhamında evin büyük bir rol oynadığını, cemiyet meselelerinden uzaklaştırılmış bir zekânın evinde mahpus kaldığını belirtir. Hürriyet ortamında evden çıkan şairin devlet işlerine, Agora'ya girdiğini fakat insanlarla münasebetinin hayatın zaruretlerine intibakı unutturduğunu söyleyen Tanpınar, Fikret'i değerlendirmeye şöyle devam eder: "Çok akli olmuştu, kendi ahlakında yaşıyordu. Mallarmé'nin dediği gibi inzivanın pişirdiği bir gururu vardı. Bu gurur, onu biraz hoyrat ve çok alıngan yapmıştı. Uyuşamadı, çekildi. Mamafih cemiyet meselelerinden de büsbütün uzak kalmadı. Bütün hayatı müddetince her hadisenin onun şirinde bir akis bulduğunu görürüz. Hayatının sonuna doğru bir nevi ahlaki kudret hâlinde yaşadı."²⁷

Sabiha Zekeriya, Suat Derviş, Etem İzzet gibi Sabahattin Ali de bir fikir adamı olan Fikret'in memleketle fikrî alakasını hiçbir zaman kesmediği için asla münzevi sayılmayacağını söyler.²⁸

Necip Fazıl, inzivayı tasavvufi anlamda ele alarak Fikret'e münzevi denilemeyeceğini belirtir. Münzevilik çok ulvi şekilleri olduğu gibi içtimai hadiselerle karışmanın aynı nispette ulvi olanlarına rastlansa da Fikret'inin basit ve cüce kırgınlıkların ferdi inzivasından başka bir şey olmadığını dile getirir.²⁹

Tanpınar, Kısakürek gibi Fikret'in Aşyan'a çekilmesini doğrudan mizacı ile ilişkilendiren bir diğer yazarlar Hakkı Süha ve Suphi Nuri'dir.

Hakkı Süha Fikret için münzevi denilemeyeceğini, sosyal vazifeler bahsinde Fikret'in kendi çapında adamların muhitlerine borçlu oldukları himmeti göstermediğini; çabuk kırılan, hiç bağışlamayan, af nedir bilmeyen yaradılışının belki hayatı ve hareketleri üzerinde içtinap edilmez tesirleri olduğunu, zaman zaman şurada burada gördüğü işler ve aldığı vazifeler göz önünde tutulduğunda onu münzevi saymanın mümkün olmadığını söyler.³⁰

Suphi Nuri de Fikret'in vazifesinden örnek vererek münzevi olsaydı Fikret'in Galatasaray Lisesi müdürlüğünü kabul etmeyeceğini ifade eder. Yazar, Tefik Fikret'in maiyette bulunmak istemediğini, hep başta hem de en başta bir vazife almak arzusunu taşıdığını fakat buna muvaffak olamadığını belirtir.³¹

3. Bir Türk şairinin bir Amerikan mektebinde hocalık ve mürebbilik etmesi bir suç mudur?

Üçüncü soruya cevabında Sabiha Zekeriya, inkılapçı Türk cemiyetinde böyle bir suale muhatap olduğu için varlığından utandığını, milliyetçiliğin eski şeriatın emriyle kadının gözünü, kaşını örten tesettüre bu kadar riayetkâr olduğunu en geri cemiyette daha görmediğini, bir ecnebi mektebinde ders vermenin milliyetinden ve şahsiyetinden soyunup başka bir kalıba girmek anlamına geldiğini ilk defa Fikret münasebetiyle yapılan münakaşalarda öğrendiğini

²⁶ Sadri Ertem, *a.g.y.*

²⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.y.*, s. 12.

²⁸ Sabahattin Ali, *a.g.y.*, s. 13.

²⁹ Necip Fazıl, *a.g.y.*

³⁰ Hakkı Süha, *a.g.y.*, s. 13.

³¹ Suphi Nuri İleri, *a.g.y.*

belirtir. Sertel, “O hâlde bugün kolejde, sair ecnebi mekteplerde ders veren muallimleri de suçlu sandalyesine oturtalım!..” diyerek tepkisini dile getirir ve bu kadar şoven bir milliyetçilik, şoven Müslümanlık dahi olmadığını söyler.³²

Suat Derviş, böyle bir meseleyi hiç düşünmediğini, bir Türk hocasının, ilmi kâfi ise herhangi bir mektepte ders verebileceğini, bunun bir suç telakki edilebilmesini anlayamadığını belirtir.³³

Burhan Belge, söz konusu mektebin Türkiye’de değil, bizzat Amerika’da bulunsa bunun yine bir suç sayılmamasının icap ettiğini dile getirir.³⁴

Muhittin Birgen, bir Türk şairinin bir Amerikan mektebinde hocalık ve mürebbilik yapmasını suç görmez. Fikret bir normal muallim, mürebbi olmadığına göre onun bizim mekteplerimizin bürokratik ruhu içinde çalışabilmesinin esasen kabil olamayacağını ifade eden Birgen, şairin karakter özelliğine gönderme yaparak Fikret’in ayrılmaya dahi bizzat mektebin onu dışarı atmakta gecikmeyeceğini söyler.³⁵

Ethem İzzet, Bir Türk diplomatının Washington’da elçilik etmesiyle bir Türk şairinin Amerikan Kolejinde hocalık etmesi arasında hiçbir fark görmez. Muharrir, Fikret’in Amerikan mektebinde hocalık etmekle sosyal vaziyetinden hiçbir şey kaybetmediğini aksine entelektüalizmin bir Amerikan irfan müessesesi içinde mümessilliğini ifa ettiğini dile getirir.³⁶

İlhami Bekir, Fikret’in bu işinin hem bir jest hem de bir zaruret olduğunu, bir suç telakki edilmesinde mana bulamadığını ifade eder.³⁷

Yaşar Nabi, böyle bir şeyin hiçbir zaman suç sayılamayacağını hatta böyle bir sözün hatıra gelmesini bile garip bulur.³⁸

Burhan Belge gibi Sadri Ertem de bir Türk şairinin Amerikan mektebinde hocalık etmesini hatta bir Amerikalının bir Türk mektebinde Türk edebiyatı hocalığı etmesini suç telakki etmez. Fikret’i ise Amerikan Kolejinde Türk kültürünün mümessili kabul eder.³⁹

Ahmet Hamdi Tanpınar, bir Türk şairinin Amerikan mektebinde hocalık ve mürebbilik yapmasının belki suç telakki edilebileceğini fakat fikirleri üzerinde pazarlığa girişmek istemeyen bir adam için bunun mazur görülebileceğini belirtir ve sözü milliyetçilik anlayışına, Yahya Kemal Beyatlı’nın mısraı vasıtasıyla şairin tabiatına getirir: “Şurasını söyleyelim ki o neslin milliyetperverliği anlayışı bizimkine benzemezdi. Fikret, kendisiyle çok meşguldü. ‘At kalbini girdaba, açıl engine, ruh ol.’ nasihatini kendi kendisine verememişti. Belki de Osmanlı İmparatorluğu’nun inkırazını hazırlayan hadiselerle karışmamış olarak tarih karşısında kendisini temiz göstermek istiyordu. Böyle ise işe biraz hodbini karıştır. Dedim ya biz, milliyetperverliği ondan başka türlü anlıyoruz.”⁴⁰

Sabahattin Ali de bunu bir suç kabul etmez. O gün için birçok ecnebi mekteplerde birçok Türk münevverinin asla suç işlemekle itham edilmeden muallimlik yapmakta ve Türk kültürünün taammümüne yardım etmekte olduğunu belirtir.⁴¹

Necip Fazıl, Bir Türk şairinin bir Amerikan mektebinde hocalık, mürebbilik etmesini Fikret misalinden anlaşıldığına göre ne meziyet ne de suç olarak addeder. Kısakürek, bu işin

³² Sabiha Zekeriya, *a.g.y.*

³³ Suat Derviş, *a.g.y.*

³⁴ Burhan Belge, *a.g.y.*

³⁵ Muhittin Birgen, *a.g.y.*

³⁶ Etem İzzet, *a.g.y.*

³⁷ İlhami Bekir, *a.g.y.*

³⁸ Yaşar Nabi, *a.g.y.*

³⁹ Sadri Ertem, *a.g.y.*

⁴⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.y.*

⁴¹ Sabahattin Ali, *a.g.y.*

hiç suç teşkil etmeyeceği veya ağır bir kabahat olabileceğinin misallerle düşünülebileceğini de sözlerine ekler.⁴²

Hakkı Süha, bir Türk şairinin bir Amerikan mektebinde hocalık, mürebbilik etmesinin elbette bir suç olmadığını söyler ve devam eder: “Fakat bu emeğin öz yurt müesseselerinden artan bir şey olması şartıyla. Fikret’teki böyle olmamıştır.”⁴³

Suphi Nuri İleri, anket sorusuna soruyla karşılık verir: “Bir Amerikan mektebinde bir Türk şairinin hocalık etmesi nasıl bir suç olabilir?” İleri, o Türk şairinin, Tevfik Fikret’in, önce çalışarak hayatını kazanmak mecburiyeti olduğunu sonra da yaşadığı dönemde Osmanlılardan ziyade Amerikalıların kendisine lazım gelen hürmet ve muavenette bulunduğunu söyler.⁴⁴

4. Fikret’teki insaniyetçilik, milliyetçilikle birleşemeyecek marazi bir insaniyetçilik midir yoksa şoven ve mürteci olmayan milliyetçiliğin temelli unsurlarından biri olan insaniyetçilik midir?

Sabiha Zekeriya, dördüncü soruyu cevaplandırmaya insaniyetçiliğin tanımını yaparak başlar. Sertel, marazi insaniyetçilik, diye bir tabir bilmediğini, anladığı insaniyetçiliğin bir manasının bütün insan cemiyetlerini birbirine dost eden insaniyetçilik olduğunu, bunun diğer bir milletin öteki milleti istismar etmesi, onun hudutlarına saldırıp içindeki milletleri esir etmesi anlamına gelen, milletlere ve milliyetlere düşman olan emperyalizm, dendiğini söyler ve ekler: “İnsaniyetçiliğin ne bir milletin toprağında ne istihsalinde ne de istismarında gözü yoktur. İnsaniyetçiliği bu şekilde anladıktan sonra Fikret’in insaniyetçiliği ile milliyetçiliği arasında birleşemeyecek bir nokta göremiyorum.”⁴⁵

Suat Derviş, Fikret’in insaniyetçiliğini marazi değil, şuurlu bir insaniyetçilik olarak telakki eder, milletin temelli hamlelerini isteyen, muasır medeniyet seviyesine ulaşması için hasret çeken, bu hasretini ona telkin etmeye çabalayan, Türk milletin cehalet, taassup ve geriliğin kötü şartları içinde kıvrınmasından duyulmuş bir ıstırapın neticesi olan isyanını ifadelendiren ve bu ıstıraptan kurtulmak için gidilecek yolun işaretini vermeye uğraşan Fikret’e böyle bir şey isnat edilemeyeceğini belirtir. İnsaniyetçi Fikret’e kendi hesabına “millî şairimiz” demek en ufak bir tereddüt duymadığını dile getiren Suat Derviş, şaire bu vasfı vermekte hasis olanların maddi menfaatleri maziye bağlı olduğu hâlde bunu müfrit bir milletperverlik maskesi altına gizleyerek Türk milletinde görülen her Garplılaşma, her muasır medeniyete yaklaşma ve her ilerleme hamlesine set çekmek isteyen mürteciler olduklarını söyler. Onların Fikret’teki bu asra yaklaşma hamlesini daima yadırgadıklarını ve mümessillerinin dünya yüzünde kaldıkça daima Fikret’i yadırgayacaklarını, hâlbuki Fikret’in beyninin özünü asrın medeniyet ışığından almış olan Türk edibi olduğunu ve çok yazık ki Türk edipleri içinde onun ulaştığı seviyeden henüz fersah fersah geride kalmış nice kafalar bulunduğunu da sözlerine ekler.⁴⁶

Burhan Belge, Fikret’in milliyetçi olmaktan ziyade insani kalmayı sevdi ise bunun Türk edebiyatı için bir eksik olmadığını, söz konusu mizaçta bir şairimizin varlığa işaret ettiğini, milliyetçi şairlerimizin mevcudiyeti ile ayrıca övündüğümüzü, zararlı olanın edebiyat gibi şamil ve üniversal bir sahada çeşitliliğe gidememiş ve her tarzda bir usta göstermemek vaziyetine düşmek demek olduğunu belirtir.⁴⁷

⁴² Necip Fazıl, *a.g.y.*

⁴³ Hakkı Süha, *a.g.y.*

⁴⁴ Suphi Nuri İleri, *a.g.y.*

⁴⁵ Sabiha Zekeriya, *a.g.y.*

⁴⁶ Suat Derviş, *a.g.y.*

⁴⁷ Burhan Belge, *a.g.y.*, s. 6-7.

“Fikret’in insaniyetçiliği, milliyetçiliği nefyeden bir insaniyetçilik nevi olduğunu zannetmiyorum.” diyen Muhittin Birgen, zamanına göre millî ruhu azami derecede temsil ettiğine kani bulunduğu unsurlarla dolu olan şiirleri varken Fikret’i ham bir insaniyetçilikle itham etmenin haksızlık olduğunu, millî ruh taşımanın “Ben millî bir ruh taşıyorum.” diye bağırarak ve “millî” kelimesini tespih çeker gibi tekrar etmek demek olmadığını, milletin herhangi bir devredeki ruhi ve fikrî temayüllerini en iyi ifade etmiş olabilen bir insanın herhâlde tespihi çekenlerden daha çok millî sayılacağını da ifade eder.⁴⁸

Ethem İzzet’e göre Fikret; milliyetperver, insaniyetçi ve halkçidir.⁴⁹

İlhami Bekir, Fikret’teki insaniyetçiliğin milliyetçilikle birleşmeyecek marazi bir insaniyetçilik değil, şoven ve mürteci olmayan unsurlardan biri olan insaniyetçiliğin ta kendisi olduğunu söyler ve ekler: “Ey hak yaşa, ey sevgili millet yaşa, var ol, diye şarkılar yazan Tevfik Fikret modern, ilmî ve hakiki manasıyla milliyetçi idi.”⁵⁰

Yaşar Nabi, Fikret’in insaniyetçiliğinin yaşadığı devrin yaygın ideali insaniyetçilik olduğunu, henüz ümmetle millet mefhumları arasındaki farkı iyice hazmedememiş bir cemiyette, bir şairin istikbalde hâkim fikri olacak bir ideolojiyi önceden keşfederek tabi olmamış bulunması takbih olunamayacağını, şairin devrinde en lüzumlu şeyi yaparak geri ve iptidai bir toplulukta medeniyet bayrağını elinde taşımak suretiyle içtimai vazifesini fazlasıyla ifa ettiğini söyler.⁵¹

Sadri Ertem, Fikret’te büyük, devamlı sosyal kanaatler bulunduğuna kani değildir. Ertem, esasen şairin felsefesini yalın kat bulur. Bu felsefenin “Sever hayatı beşer ta ser-i mezarında” mısraı ile hülâsa eder ve şöyle devam eder: “Fikret gün olmuş: ‘toprak vatanım...’ demiş, gün olmuş *Sabah Ezanı*’nı dinleyip Mehmet Akif’ten fazla dinî vecde kapılmış, gün olmuş askerî kıta karşısında Namık Kemal’den fazla vatanperverlik hissi duymuştur. Fikret’in eserlerinde bu muhtelif tahassüs tarzlarını yan yana görmek mümkündür. O, bu muhtelif hislerin tesiri altında Türk kültürüne hizmet etmiştir. *Rûbab-ı Şikeste, Haluk’un Defteri* tezatlara mahşerdir.”⁵²

Ahmet Hamdi Tanpınar, Fikret’in insaniyetçiliğinin milliyetperverlikle birleşebileceğini, birbirlerine mütenakız olmadıklarını söyler. Bir şairin bir mısraı ile itham edilemeyeceğini belirten Tanpınar, “Zaten bizde yenilik hareketinin bir manası da dünyaya iltihak değil midir?” diye sorar. “Fikret, Garpcı milliyetperverliğin ilk ve büyük, şuurlu mürevvici ve mübeşşiridir.” diyen Tanpınar, Namık Kemal’de devletin emrine ve vatanın tamamıyetine tahsis edilen milliyetperver şiirin onda cemiyet şiiri hâline geldiğini, şiirimize merhamet fikrini dahil edenin de Fikret olduğunu belirtir.⁵³

Sabahattin Ali, Fikret’in insaniyetçiliğini her kendini bilen insanda bulunması icap eden hatta hakiki milliyetperver olmak için de esasi şartı teşkil eden bir insaniyetçilik şeklinde tanımlar.⁵⁴ Sabahattin Ali, bu cevabından dolayı Nejdet Sançar tarafından tenkit edilir.

Necip Fazıl, Fikret’i felsefî manada geniş ve köklü hiçbir yere mensup göremediğini belirtir.⁵⁵

Hakkı Süha, Fikret’in insaniyetçiliğini milliyetperverliği ile telif etmeyi mümkün bulmaz çünkü Fikret’in kendi eserleriyle böyle bir dava gütmeyi ortaya koyduğunu dile getirir. Yazar, yeryüzünde vatan hududu diye bir sınır tanımayan ve nev-i beşeri milletim, diye

⁴⁸ Muhittin Birgen, *a.g.y.*

⁴⁹ Etem İzzet, *a.g.y.*

⁵⁰ İlhami Bekir, *a.g.y.*

⁵¹ Yaşar Nabi, *a.g.y.*

⁵² Sadri Ertem, *a.g.y.*

⁵³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.y.*

⁵⁴ Sabahattin Ali, *a.g.y.*

⁵⁵ Necip Fazıl, *a.g.y.*

anan bir adama vatanperver ve milliyetçi diyemeyeceğini söyler ve “Bunda ısrar hakikate hatta bizzat Fikret’e karşı cephe almak olmaz mı?”⁵⁶ diye sorar.

Suphi Nuri, Fikret’in istibdat düşmanı ve hürriyet âşığı, tabiatıyla hem insanîyetçi hem de milliyetçi olduğunu, hiçbir vakit şoven ve mürteci olmadığını belirtir. Fikret’in insanîyetçilikle milliyetçiliği mezcettiğini söyleyen İleri, bu iki mefhumun kendisince birbirine tezat teşkil etmediğini de ifade eder.⁵⁷

5. Ahlaki ve millî vicdan karşısında bir insan, dinsizlikle ittiham edilebilir mi?

Sabiha Zekeriya, beşinci sorunun cevabını laik cumhuriyetçilik anlayışıyla açıklar. Sertel, “Şeriat dahi içtihadı serbest olarak kabul etmiştir. Laik bir cumhuriyette her fert itikat ve içtihadında serbesttir. Fikret, dindar mı değil mi? Bunu ne ‘Sebilürreşat’çılar ne edebiyatçılar, hükûmet ne de kanun soramaz. Dinle devlet birbirinden ayrıldığı gibi kul ile Allah arasındaki münasebet de birbirinden ayrılmıştır. Benim varlıkla şuuri anlayış tarzım, benim kültürüme bağlıdır. Ne mutekide kızarım ne de dinsize küfür ederim. Laik bir cumhuriyette bu hesabı herkes kendi vicdanına verir. Ahlaki ve millî vicdanın buna müdahaleye hakkı yoktur.” diyerek cevap verir.⁵⁸

Suat Derviş, “Bir insanın ahlaklı olması için Allah’a inanmasına hacet var mıdır?” diye sorar ve bunu zannetmediğini söyler. Yazar, millî vicdan eğer Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının vicdanı ise bu vicdan bir ahlak kıymetini ölçmek için çoktan böyle bir ölçüyü terk etmiş bulunuyor veya terk etmiş bulunması lazım geldiğini aksi takdirde inkılabımızın altı büyük umdesinden birini tahakkuk ettirememiş olacağımızı, Türkiye’de millî ve ahlaki vicdanın bir insanı dinsizlikle itham edeceğini ileri süren ve buna inanan her başın bilamerhamet ezilmesi icap eden mürteci bir baş olduğunu ifade eder.⁵⁹

Burhan Belge, laik bir devlette yahut bir millet laik olmanın fikir payesine eriştikten sonra bu gibi meselelerin ancak devrini anlamayan kimseler arasında bahis mevzuu edilebileceğini dile getirir.⁶⁰

Muhittin Birgen, hiçbir insanın vicdani akidelerinden dolayı mesul tutulamayacağını, vicdanında herhangi bir akide taşıyan herkesin millet için faydalı olduğunu ancak vicdanı boş insanın cemiyet için muzır addedileceğini belirtir ve Fikret’in bunlardan olmadığını söyler.⁶¹

Etem İzzet, beşinci sorunun dördüncü ile birlikte mütalaa edilmesi lazım geldiğini; halkçı, milliyetperver ve bu çerçeve içinde insanîyetçi Fikret’in dinin değil, taassubun aleyhtarlığını yaptığını, hiç kimsenin kendi millî hüviyetinde Fikret’ten hiç olmazsa bir mısra olduğunu inkâr edemeyeceğini ifade eder.⁶²

İlhami Bekir, bunun bir terbiye, seviye, maksat, âlicenap bir devlet ve kanun toleransını suiistimal edip etmemek meselesi olduğunu belirtir.⁶³

Yaşar Nabi, ruhani bir akideyi kabul edip etmemekte herkesi serbest görür. Nayır, “Ahlaki ve millî vicdanla ruhani itikatlar arasında doğrudan doğruya bir bağ yoktur.” diyerek dindar olup olmamanın ise milliyet prensibine dayanan bir topluluktan ayrılmayı asla ifade etmediğini dile getirir.⁶⁴

⁵⁶ Hakkı Süha, *a.g.y.*, s. 13-14.

⁵⁷ Suphi Nuri İleri, *a.g.y.*

⁵⁸ Sabiha Zekeriya, *a.g.y.*

⁵⁹ Suat Derviş, *a.g.y.*, s. 5-6.

⁶⁰ Burhan Belge, *a.g.y.*, s. 7.

⁶¹ Muhittin Birgen, *a.g.y.*

⁶² Etem İzzet, *a.g.y.*

⁶³ İlhami Bekir, *a.g.y.*

⁶⁴ Yaşar Nabi, *a.g.y.*

Sadri Ertem, ahlaki ve millî vicdan karşısında bir insanın dinsizlikle suçlanamayacağını, Fikret'i böyle itham edenlerin fikir ve vicdan hürriyetini bir kalemde inkâr eden mutaassıp softalar olduğunu söyler.⁶⁵

Ahmet Hamdi Tanpınar, Fikret'te İslam dini terbiyesini yer yer bulmanın mümkün olmasının yanında buna aksülamel yapan şiirlerinin de mevcut olduğunu söyler ve devam eder: "Fikret'in din karşısındaki vaziyeti tıpkı cemiyet karşısındaki vaziyeti gibi bir 'eas'dır. Buna hiddet edileceği yerde bunun üzerinde düşünmek, dinî hissin bu eserdeki seyrini takip etmek ve bu hissin aksülamelleri varsa onları göstermek lazımdır. Türkçenin güzel manzumelerinden biri olan *Tarih-i Kadim*'de bence, bir inkârdan ziyade yerli hayata, yerli ahlaka bir aksülamel manası aramak daha doğrudur."⁶⁶

Sabahattin Ali, laik bir memlekette bir insanın dinsizlikle itham edilmesinin henüz yobazların kökünün kazınmadığını göstermekten başka bir şey ifade etmediğini söyler.⁶⁷

Necip Fazıl, soruyu "Ben Allahçı ve koyu bir Müslüman olduğum için bu sualinize muhteşem bir 'evet'ten başka bir cevap veremem."⁶⁸ şeklinde cevaplar.

Hakkı Süha, hiç kimsenin kimseye dinsiz demek hakkına malik olmadığını, dinin de ahlakın da bilginin de bunu yasak ettiğini, herkesin kendi ömrü içinde vicdan ve iman buhranları geçirebileceğini ve bu iç fırtınalarının sarsıntısıyla şüpheye kapılabileceğini söyler ve ekler: "Fikret galiba böyle bir buhran ile *Tarih-i Kadim*'i yazdı, işte o kadar. Bunu bir dedikodu mevzuu yapmak gerçekten münevver insanların uğraşacakları bir şey değildir."⁶⁹

Suphi Nuri, ahlaki vicdan, millî vicdan, dinî vicdan diye vicdanı taksim etmeyi anlayamadığını, ya vicdanlı veya vicdansız insandan söz edilebileceğini, vicdanın ölçüsünün şahsi ve sübjektif olduğunu, dindar vicdanlılar gibi dinsiz vicdanlıların da bulunduğunu söyler ve sorar: "Dinsiz olan niye ahlaksız veya milliyetsiz olsun?"⁷⁰

6. Fikret, eserlerine göre oğlunun ne olmasını istemiştir? Çocuğu hakkında vazifesini yapmış olan bir baba, onun seyyiatından mesul tutulabilir mi?

Sabiha Zekeriya, *Haluk'un Vedai* şiirinden anladığına göre Fikret'in çocuğunu ilim dünyasına salıverdiğini; oku, öğren, mühendis ol, ne olursan ol fakat yüksek bir insan ol dediğini, "Varsın bilen olmasın nam ü şanını" mısraının bunun ifadesi olduğunu söyler. Sertel sözlerine şöyle devam eder: "Haluk'un orada hakikaten yüksek bir din adamı olmuş. Bir üniversitede profesörlük ediyor. Fakat buraya dönüp gelmemiş. Fikret ne yapsın? Ne çocuk babasının suçundan ne de baba çocuğunun suçundan mesul değildir. Haluk'un buraya dönmediği için kendisine tariz edildiğini okuyan bir sanatkâr baba: 'Çok isabet etmiş.' dedi. Babasının bu memlekete yaptığı hizmetleri inkâr eden bu zümre eğer buraya dönmüş olsaydı acaba ona ne yapmazdı. Bu nankör kitleye, babasına yaptıkları hakarete teşekkür için mi gelsin?" Sertel, bu cevabın şüphesiz bir iğbirarın ifadesi olduğunu fakat Fikret'i bundan mesul tutmanın da garazın, cehlin, nankörlüğün ta kendisi olduğunu dile getirir.⁷¹

Suat Derviş, Fikret'in hiç tanımadığı ve seyyiatını bilmediği oğlu mevzubahis olduğu için bu son suale cevap veremeyeceği söyler ve mazur görülmesini ister.⁷²

Burhan Belge, Fikret'in bizi alakadar eden yegâne oğlunun edebî eseri olduğunu, Haluk'un Tefvik Fikret adındaki vatandaşa ... adındaki vatandaşın oğulları olduğunu söyler

⁶⁵ Sadri Ertem, *a.g.y.*

⁶⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.y.*

⁶⁷ Sabahattin Ali, *a.g.y.*

⁶⁸ Necip Fazıl, *a.g.y.*

⁶⁹ Hakkı Süha, *a.g.y.*, s. 14.

⁷⁰ Suphi Nuri İleri, *a.g.y.*

⁷¹ Sabiha Zekeriya, *a.g.y.*, s. 4-5.

⁷² Suat Derviş, *a.g.y.*

ve ekler: “Amerika’da yaşıyor ve Türkiye’ye gelmiyormuş. Bundan Fikret aleyhine bir hüküm çıkarmak, devletin tabiyet kanunlarına bile muhaliftir.”⁷³

Muhittin Birgen, kısaca “Hayır” cevabını verir.⁷⁴

Etem İzzet, Fikret’in oğlu arasında bir münasebet veya suç ortaklığı aramanın gülünç sayılacağı ve “Her koyunu kendi bacağında asarlar.” mütearifesinin Fikret’le Haluk için tam yerinde söylenmiş bir söz olduğunu dile getirir.⁷⁵

İlhami Bekir, Tevfik Fikret’in oğluna yazdığı şiirde “Daima önde, daima başın yukarda olarak dünyayı dolaş ve sanat, fen, itimat, cesaret, ümit -hülasa bu yurda lazım olan- ne bulursan yüklenip getir.” dediğini belirtir ve sorar: “Çocuğu hakkında vazifesini yapmış olan bir baba, onun seyyiatından mesul tutulabilir mi?” İlhami Bekir, bu konuda kati bir fikri olmadığını yahut bunu düşünecek kadar vakit bulamadığını söyler ve mezkûr soruya en vazih ve salahiyetle cevap verebilecek kişi İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun bu hususta ne düşündüğünü öğrenebilirse çok memnun olacağını ifade eder.⁷⁶

Yaşar Nabi, hiç kimsenin ne seleflerinin ne de haleflerinin hareketlerinden mesul tutulamayacağını, Fikret’in aramızda örnek teşkil edebilecek ideal bir baba olduğunu dile getirir.⁷⁷

Sadri Ertem, Fikret’in eserlerine göre oğlunun memlekete faydalı bir insan olmasını istediğini fakat Fikret’in manzumelerinin Haluk’u babasının istediği kalıba sokamadığını, bu eğer kabahatse babalarının değil, birtakım içtimai şartların kabahati olduğunu söyler.⁷⁸

Ahmet Hamdi Tanpınar, Fikret’in *Haluk’un Defteri*’nde oğlunu ne yapmak istediğinin anlaşıldığını, Haluk’un hayatı, her ne olursa olsun Fikret’in ithamına sebep olamayacağını belirtir ve ekler: “Bir şairin en güzel nesli eserleridir. Fikret, eserleriyle münakaşa edilir, çoluk çocuğu ile değil. Haluk katil de olabilirdi, sahtekâr da olabilirdi. Bu, Fikret’in muhatap tutulacağı bir mesele değildir. Terbiye o kadar muğlak bir şeydir ve bir insanın düşüncelerinin teşekkülüne o kadar çok bilinir bilinmez membalardan müdahale vardır ki oğlunu şöyle yetiştirmiş diye bir baba üzerinde konuşmak biraz insafsızlıktır.”⁷⁹

Sabahattin Ali, oğlunu Türkiye’ye faydalı bir insan olarak yetiştirmek için bir babanın, bir münevverin yapabileceği her şeyi yaptığını bununla birlikte Haluk’un dinini değiştirmesinin bizi alakadar etmeyeceğini ve kendisinin Türk kültür ve cemiyeti aleyhinde bulunduğu dair ortada henüz bir emare mevcut olmadığına göre bir ecnebi memlekette oldukça mühim ilmî bir mevki işgal eden bu Türk gencine yapılan hücumların sebebini anlamanın zor olduğunu söyler. Sabahattin Ali, kendi vatanının dışında faaliyet gösteren bir münevverin sebepsiz yere vatansızlıkla itham edilmesini dünyada emsiline nadir tesadüf edilen garabetlerden addeder.⁸⁰

Necip Fazıl, Fikret’in eserlerine göre oğlunu bizzat manasını anlamadığı Avrupalılaşıma ile Garplılılaşmasını istediğini, bu Garplılılaşmanın kökleri, sebepleri ve neticeleri meçhul olan bir kemâlin deri üstü kaba kıymetlerini taklit yoluyla benimseyerek ona ermeye

⁷³ Burhan Belge, *a.g.y.*

⁷⁴ Muhittin Birgen, *a.g.y.*

⁷⁵ Etem İzzet, *a.g.y.*

⁷⁶ İlhami Bekir, *a.g.y.*

⁷⁷ Yaşar Nabi, *a.g.y.*

⁷⁸ Sadri Ertem, *a.g.y.*

⁷⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *a.g.y.*

⁸⁰ Sabahattin Ali, *a.g.y.*

çalışma gayreti olduğunu ve bunun da Tanzimat'tan beri iflas ettiğini, çocuğun seyyiesinin babasının o mevzuda vazifesini başaramadığını ispatladığını söyler.⁸¹

Hakkı Süha, Fikret'in Haluk için iyi şiirler yazdığını, şairin biricik evladının elbette kusursuz ve yüksek olmasını istediğini dile getirir ve şunları söyler: "Yalnız *Amentü*'yü keşke Haluk'a mal etmeseydi. Fikret bunu yapmakla ne büyük hata işlediğini bereket versin, bütün acılığıyla görmedi. Şayet şairin hayatını son dakikalarına kadar dikkatle takip edersek *Doksan Beşe Doğru*'da insaniyetçilikten de yavaş yavaş ayrıldığını görürüz. *Sancak-ı Şerif* manzumesi onun ruhunda yeni bir sabahın bayrağı gibi mütalaa edilebilir. Kim bilir belki daha yaşasaydı meşhur *Rücu*'una birkaç *Rücu* daha katacaktı."⁸²

Suphi Nuri, her baba gibi üstat Fikret'in de çocuğunun iyi hem de pek iyi bir Türk ve bir insan olmasını istediğini ve şairin oğluna karşı vazifesini yaptığını söyler. Fikretzade Haluk'un bir seyyiatı olmadığını, olsa bile bundan babasının mesul tutulamayacağını ifade eder.⁸³

"Tevfik Fikret Anketi" Dışında ve/veya Anketle İlgili Görüş Bildirenler

Yeni Adam'da yapılan ankete iştirak edenlerin dışında yine aynı mevzular çerçevesinde ancak Fikret'in müdafisi başka şair/yazarların da görüşlerine yer verilir. Çalışmamızın ana başlığı 1939-1940 Tefvik Fikret Münakaşaları olduğu için burada ele alacağımız söz konusu yazarlardan ilki Ziya Gökalp'tır. Gökalp'ın "Tevfik Fikret, Rönesans'ımızı ikmal eden, bize Avrupa medeniyetinin vereceği hayat telakkisini pürüzsüz, saf, nezih bir surette gösteren bir mücedditimizdir... Tefvik Fikret'in hakiki mürsiliyeti (mission) Rönesans hareketini gerek lisanda gerek sanatta ve ahlaka kemâlin son derecesine getirmektir. Fikret, bu rolü hakkıyla ifa etti. Fikret'in bizdeki diğer Rönesansçılardan ziyade insanı ve insaniyetçi olması da bu harekette gayet samimi bir imana malik olduğunu gösterir. Fikret ümmet ruhuna, ümmet medeniyetine son ve kati darbeyi vuran bir müceddittir. Fakat Avrupa'daki Rönesans gibi Fikret de ancak ümmet devrine nihayet vermek için bir mürsiliyeti hazidi. Millet devrini onlar açmadığı gibi Fikret de açamazdı. Fakat Avrupa'da olduğu gibi bizde de Rönesans, kati darbeyi vurarak ümmet medeniyetini yıkmasaydı ne reform ve romantizm ihtiyaçları ne de milliyet duygusu hakiki bir surette doğmayacaktı. İki müspet devre arasında mutlaka menfi bir devreye lüzum vardır."⁸⁴ dediği, Fikret'i edebiyatımızı asrileştirerek, insanileştirerek hakiki rolünü hakkıyla ifa eden bir dâhimiz olarak nitelendirdiği ve *Yeni Sabah* ve *Yeni Adam*'da tartışılan konulardan şairin Türk edebiyatındaki rolü, insaniyetçiliği, milliyetçiliği gibi konuları da içeren 1915 yılında *Muallim Mecmuası*'nda neşredilen "Tevfik Fikret ve Rönesans" başlıklı yazısı yayımlanır.

Yeni Sabah'taki tartışmaların sebeplerinden olan Tefvik Fikret'in Robert Koleje geçtikten sonra Hüseyin Cahit Yalçın'a yazdığı ve 13 Nisan 1910 tarihinde *Tanin*'de yayımlanan mektubun tam metni *Yeni Adam*'da neşredilir.

Yine Tefvik "Fikret Nüşası"nda L. Erişçi'nin "Tevfik Fikret ve Şahsiyeti" başlıklı yazısına yer verilir. Erişçi, Fikret'in tekâmül eden değil fakat bizatihi inkılaplar idrak eden bir şahsiyetin ta kendisi olduğunu, yapılan hücumlardan daha fazla şairi anlamadan yapılan müdafaaların ve benimsemelerin şairin anlaşılmasına engel teşkil ettiğini söyler. L. Erişçi, şaire Servet-i Fünûn edebiyatı çevresinde yapılan hücumların 1326'dan sonra kamp değiştirerek özellikle "Sebilürreşat"çılarla "Turan"çılarda temerküz ettiğini dile getirerek Ahmet Naim, Süleyman Nazif, Ali Canip, Ömer Seyfettin ve Hamdullah Suphi'nin Fikret'i eleştirilerinden ve bu iki koldan ayrı olarak Ahmet Haşim ve takipçilerinin sanat vadisindeki

⁸¹ Necip Fazıl, a.g.y.

⁸² Hakkı Süha, a.g.y.

⁸³ Suphi Nuri İleri, a.g.y.

⁸⁴ Ziya Gökalp, "Tevfik Fikret ve Rönesans", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 8-9.

hücumlarından, müdafilerden Abdülhak Hamit, Mehmet Emin Erişirgil, Salih Nigâr Keramet, Yusuf Şerif'ten bahsederek eski münakaşalara atıfta bulunur ve bugünkü tartışmalarda sert eleştirilerin de savumalar gibi bir karış öteye geçmediğini belirtir. Erişçi yazısının devamında Fikret'i son yıllarında yepyeni şahsiyetiyle imparatorluğun skolastik-münevver kamplarını aşmış bir fikir adamı, teknik ve imaj noktasından kuvvetli bir sanatkâr, en kısa ifade ile yeni ve gelecek devirler için memleket davalarına el koymuş ilk büyük Türk şairi olarak nitelendirir, şiirlerinden verdiği örneklerle şairin materyalist ve ateist olduğuna şüphe bırakmadığını söyler ve şaire milliyetsizlik ve milliyet düşmanlığının katiyen izafe edilemeyeceğini de ekler.⁸⁵

Yusuf Kâzım Köni, "Tevfik Fikret'in Dünya Görüşü" başlıklı yazısında Tevfik Fikret ve Mehmet Akif'in daima birlikte anılacaklarını çünkü biri muhafazakâr diğeri inkılapçı, aynı aileye mensup iki düşmanın aralarını bulmanın, onları uzlaştırmamanın imkânsız olduğunu söyler ve çeşitli örnekler verdikten sonra iki şair ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar: "Mehmet Akif geçmiş bir hayatın şairiydi. O, bugünü görerek mustarip yaşadı. Fikret'e gelince o, geleceğin mübeşşiri idi. Bu günleri idrak edemedi bedbaht yaşadı ve öldü."⁸⁶

Fikret ile ilgili tartışılan konularda fikir beyan eden bir diğeri yazar Hüsamettin Bozok'tur. Bozok, "Fikret'in Aziz Hatırası" başlıklı yazısında "Son günlerde Fikret, bazı ağızların vur abalıyası oldu. Önüne gelen Fikret'e sövmeye, önüne gelen ona tekme atmaya ve önüne gelen ona akla gelmeyen iftiralar savurmaya çabılıyor. Bunlar da gösteriyor ki Fikret'in hürriyeti, insan şahsiyetini ve parlak bir yarını terennüm eden şiirleri, bugün de bazı mürtecilerin itirazlarına ve hakaretlerine maruz kalacak kadar ileri bulunmaktadır."⁸⁷ diyerek münakaşaları değerlendirir. Fikret'e yapılan hücumları "iki mürteci kamp"ta toplayan Bozok, bunlardan ilkinin şoven nasyonalistler ve XX'inci asırda hâlâ ırkçılık safsatasına düşen zavallılar, ikincisinin ise Fikret'in "athéiste" düşüncelerine laik bir memlekette hâlâ itiraz cesaretini bulanlar olduğunu, ikincilerin kurnaz bir ideolojiyle birincilerle birleştiklerini söyler.

İlhami Bekir'in anketin altıncı sorusu "Fikret, eserlerine göre oğlunun ne olmasını istemiştir? Çocuğu hakkında vazifesini yapmış olan bir baba, onun seyyiatından mesul tutulabilir mi?" sorusunu en açık ve salahiyyetle cevap verecek kişi olduğunu belirttiği İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun da "Fikret'i Nasıl Tanımali" başlıklı yazısı sahibi, başyazarı ve umumi neşriyat müdürü olduğu, söz konusu anketin gerçekleştirildiği dergi *Yeni Adam*'da neşredilir. Baltacıoğlu, Tevfik Fikret bahsinde hissî hükümlerden, dedikodudan henüz uzaklaşmadığını; bunun, tezatların, teşettütlerin sırrını Fikret'te değil kendimizde aramamız gerektiğini, Fikret gibi büyük bir adam hakkında olsun, orta zaman, Rönesans ve XX'nci asır gibi büyük ve ana çağlar hakkında olsun hüküm verirken mevzua kendi temayüllerimizi, kendi tercihlerimizi karıştırmamanın, Fikret'i sevmemenin bile onun büyüklüğünü teslim etmemeye bir engel olmaması gerektiğinin altını çizer. Baltacıoğlu yazısının devamında "Tevfik Fikret olmasaydı ne olurdu?" suali etrafında düşünmek istediğini söyler ve fikirlerini şöyle beyan eder: "Ne olurdu? Hiç şüphe yok ki Türkiye böylece var olmayacaktı. Hâlbuki Fikret de her büyük adam gibi sosyal zaruretini ifadesi olduğundan o çıkmasaydı bir başkası çıkacaktı. Öyleyse Fikret'i anlamak için: 'Fikret'te Fikret olanı' değil asıl 'Fikret'te Fikret olmayanı' bulmak gerekir. Fikret'te şahsi olmayan, kolektif olan kısımlar millileşme ve modernleşme tarihimizi en çok ilgilendiren kısımlardır."⁸⁸

⁸⁵ L. Erişçi, "Tevfik Fikret ve Şahsiyeti", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 10-13.

⁸⁶ Yunus Kâzım Köni, "Fikret'in Dünya Görüşü", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 14-16.

⁸⁷ Hüsamettin Bozok, "Fikret'in Aziz Hatırası", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 17.

⁸⁸ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Tevfik Fikret'i Nasıl Tanımali", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 18.

Yeni Adam'ın bir sonraki nüshasında (261) Rüştü Şardağ, "Tevfik Fikret" adlı yazısı ile mütalaalarda bulunur. Birbirine aykırı birçok vasfın sanki şairi örttüğünü belirten Şardağ, "kozmpolit Fikret", "beşerî Fikret", "bedbin Fikret" ve nihayet "insanlardan kaçan Fikret" şeklinde verilen hükümlerin adedinin bile terazinin Fikret'i beğenenlere ait kefesini ağırlaştırmaya yetecek gibi olduğunu söyler. Şardağ, Halit Ziya Uşaklıgil'i kast ederek *Kırk Yıl*'ın hatıralarında kavgacı dostlarının yazıları arasında Fikret'in hep hırçın, insandan kaçan, bedbin ruhlu gösterildiği hâlbuki hırçın Fikret'e karşı sakın Fikret'i, ürkek Fikret'e karşı içtimai Fikret'i, nihayet bedbin Fikret'e karşı da sadece mustarip Fikret'i ileri sürer. Şardağ, Fikret'in portresini çizdiği yazısı dahil múnakaşalara iştirak edilme sebebini ise şöyle izah eder: "İskemleye oturmuş olarak çıkarttığı resimde bana biraz da Rönesans azizlerinin portresini hatırlatan bu 'gayr-i Osmanlı' ruhta, yurdunu ve insanı seven; 'bu memlekette bir gün sabah' olmasını bekleyen şair, o zamandan beri hiç olmazsa dinamik hüviyetini kaybetmeden yaşıyor, ardından hâlâ ileri geri sözler mi söyleniyor, seviliyor veya küfürlerle mi karşılanmakta? Eh, Fikret bu! İsmi hatırlandıkça susulmaz a!.."89

Yeni Adam'da Fikret hakkında belirtilen duygu ve düşüncelerin yanında dönemin süreli yayınlarından *Bozkurt* ve *Ulus*'ta da aynı mevzuda kaleme alınan yazılar karşımıza çıkar.

Yeni Adam'daki anketten sonra neşredildiği için bu makalede yer verilen Nejdet Sançar'ın Fikret ile ilgili görüşleri *Bozkurt*'ta "Tevfik Fikret Meselesi" başlıklı yazısıyla karşımıza çıkar. Sançar, zaman zaman ortaya çıkan Tefvik Fikret meselesinin son örneğinin evvelkilerden ayrı bir veçhe taşıdığını, eskiden ekseriya aşırı dindarların hücumları üzerine alevlenen Fikret meselesinde bu sefer böyle olmadığını söyler. Sançar da *Yeni Adam*'daki anketin dördüncü sorusuna cevabında Sadri Ertem gibi Tefvik Fikret, Namık Kemal ve Mehmet Akif'i bir arada zikreder. Fikret, Namık Kemal ve Mehmet Akif'le ilgili tartışmalarda bilen bilmeyen herkesin söz aldığını söyleyen Sançar, söz konusu múnakaşaların bir hakikatin ortaya çıkması için yapılmadığına, dedikodudan öteye gidemediğine örnekler gösterir. İlk misali *Yeni Adam*'da görüşlerini beyan eden bir bayan (Sabiha Zekeriya) için "edebî kültürünün sıfırın altında bilmem kaç olduğu muhakkak olan bir kadıncağz çıkıyor, bir şiirine tam mana vermekten aciz olduğu Fikret'in şairliği meselesine burnunu sokuyor."90 diyerek verir. İkinci misali birinin vatanperver dediğine diğerinin vatansız demesi, bir başkasının büyük bir şair diye övdüğünü bir diğerinin alelade bir nâzım sayması üzerinden sunar. Sançar, "Bir adam ya vatanperverdir ya değildir. Bir şair ya kudretlidir ya kudretsizdir. İkisi birden olamaz."91 diyerek verilen hükümlerin bir bitaraflığa istinat etmediğini, evvelden kabul edilmiş muayyen fikirlere dayandığını ifade eder. Bunun sebebini asıl meselenin şairler söz konusu edilerek milliyetçilik-antimilliyetçilik múnakaşası yapmak olduğunu söyler. Sançar, *Yeni Adam*'da tertip edilen ankete verilen cevapları değerlendirirken isim vermeden "Abdülhamit'e, istibdada duyduğu garaz bir *Han-ı Yağma*'da yüksek tabakanın soygunculuğuna duyduğu nefretten aldığı ve ifade ettiği hisler, fikirler değil midir?" cümlesini alıntılıyarak Sabiha Zekeriya'nın asıl söylemek istediğinin Fikret değil, alçak tabaka-yüksek tabaka meselesi olduğunu, Türkiye'de tabakaların insanlar arasında değil ancak toprakların altında bulunduğunu ve bulunabileceğini, Türkler için tabaka davası değil, "büyük ve bütün Türklük" ülküsünün mevzubahis olduğunu bu tabakacıların kabul etmediğini söyleyerek Sertel'i eleştirir. Bir başka örnekte bu sefer hedef aldığı isim Sabahattin Ali'dir. Sançar, Sabahattin Ali'nin "Fikret'in insanıyetçiliği her kendini bilen insanda bulunması icap eden hatta hakiki milliyetperver olmak için esas şartı teşkil eden insanıyetçiliktir." sözlerinin hangi fikri propaganda etmek istediğinin meydana olduğunu ileri sürer ve ekler: "Milliyetçiliğin birinci

89 Rüştü Şardağ, "Tevfik Fikret", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 16-17.

90 Nejdet Sançar, "Tevfik Fikret Meselesi", *Bozkurt*, S. 4, Mayıs-Temmuz 1940, s. 98-100.

91 A.g.y.

şartının insanîyetçilik olduğunu iddia etmek, milliyetsizlik fikrini ileri sürmekten başka bir şey değildir.”⁹² Fikret vesilesi ile ulu orta söylenen sözlerden birinin de “irtica ve yobazlık” ile itham olduğunu, vaktiyle Fikret’e dine karşı takındığı vaziyetten dolayı “Sebilürreeşat”çıların dinsiz diye hücum ettiklerini bugün de Fikret aleyhinde söylenenlerin aynı fikrin taraftarları olduklarını iddia edenlerin amacını efkâr-ı umumiye kazanmak için iyi bir manevra telakki eder. Sançar, Türk’ün bağlı olduğu ve bağlı olması icap ettiği mazinin büyük kuvvetini ancak kanı, ruhu, kültürü ve ideali Türk olanların his ve idrak edebileceğini, melezler ve satılmışların bu büyük zevki ve iftiharını duymaktan mahrum bulduklarını sözlerine ekler.

Nejdet Sançar’dan başka *Ulus* gazetesinde “Tevfik Fikret” adlı yazısıyla Nurullah Ataç da Fikret münakaşaları ile ilgili düşüncelerini dile getirir. Uzun zamandır *Rûbab-ı Şikeste*’yi, *Haluk’un Defteri*’ni açmadığını, eserlerin kitaplığında bulunmadığını, divanları ve yeni şiirleri okuduğu hâlde Edebiyat-ı Cedidecilerin şiirlerini de romanlarını da tekrar okumak ihtiyacı duymadığını, artık onların tadına varamaz olduğunu belirten Ataç, Fikret’in kıymetini inkâr etmek istemez. Ataç’a göre Fikret, büyük şairdir ancak eserleri okunmayan, okunmayacak olan büyük şairdir. Bunun sebebi ise Fikret’in edebiyatı anlayan bir adam, büyük bir edebiyat inkılapçısı olmasına rağmen gerçekten şair olmamasıdır. İnsana şiir zevkini vermeyen, şekil endişesi duymayan, indinde kelimelerin sadece bir fikri ifade etmek için birer vasıta olan Fikret’in şiirlerinde Ataç’ın en fenasına giden şey ise böbürlenmesidir.⁹³

Ele alacağımız son yazı *Yeni Adam*’da neşredilen A. İzzettin Şadan’ın “Tevfik Fikret Meselesi” başlığını taşıyan, psikanalist gözüyle kaleme aldığı yazısıdır. Şadan, ara sıra bir sara hacmesi gibi nükseden meselelerden Namık Kemal’i Rıza Nur’un hemen hemen hallettiğini, Fikret meselesinde ise bir Rıza Nur bulunmadığını dile getirir. Şadan, 1929 yılında *İçtihat*’ta neşrettiği “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri” yazı serisini⁹⁴ işaret ederek Fikret meselesiyle kendisinin de uğraştığını söz konusu çalışması için “Fikret’i bazıların bir şeytan, bazıların da semadan inmiş bir melek telakki ettiğini yazmış ve zavallı Mersiye muharriri hakkındaki hükümlerin ruhi manasını araştırmışım. Muhtemel olan tenkitlere cevap olmak üzere söyleyeyim bu tetkikin Fransızca olan hülasesi Freud’un mahzar-ı tasvibi olmuştu. Fakat ben, o zaman Fikret’e yapılan tarizlerin hakiki manasını hakkıyla kavrayamamış hatta bugün hissettiğime göre ortada tedavül eden ‘züyuf Tevfik Fikret düşmanlığı akçesine’ iltifat etmişim.”⁹⁵ diyerek bir bakıma günah çıkartır. Nurullah Ataç’ı kast ederek son günlerde Fikret aleyhinde söylenen sözlerden şairin artık okunmayacağı, okunacak bir şeyi olmadığına bir şair hakkında bu kadar kati hükümler vermek cesaretini kendinde bulanların hiç olmazsa biraz ciddi olmalarını, ruhi tıfliyetten kendini kurtarmalarını arzu ettiğini söyler ve bugün Fikret’te

⁹² A.g.y.

⁹³ N. Ataç, Tevfik Fikret, *Ulus*, S. 6841, 19 Ağustos 1940, s. 2.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bk.: A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 1”, *İçtihat*, S. 281, 15 Eylül 1929, s. 5261-5262., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 2”, *İçtihat*, S. 282, 5 Teşrinievvel 1929, s. 5269-5270., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 3”, *İçtihat*, S. 284, 1 Teşrinisani 1929, s. 5284-5285., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 4”, *İçtihat*, S. 285, 15 Teşrinisani 1929, s. 5291-5292., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 5”, *İçtihat*, S. 286, 1 Kânunuevvel 1929, s. 5291-5292., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 6”, *İçtihat*, S. 287, 15 Kânunuevvel 1929, s. 5308-5310., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 7”, *İçtihat*, S. 289, 15 Kânunusani 1929, s. 5320-5321., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 8”, *İçtihat*, S. 290, 1 Şubat 1930, s. 5330-5331., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 9”, *İçtihat*, S. 291, 15 Şubat 1930, s. 5330-5331., A. İzzettin, “Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 10”, *İçtihat*, S. 292, 28 Şubat 1930, s. 5347-5348.

⁹⁵ İzzettin Şadan, “Tevfik Fikret Meselesi”, *Yeni Adam*, S. 303, 17 İlk Teşrin 1940, s. 8-9.

okuyacak bir beyit bulamayanlardan Garp edebiyatında *Sis* kadar orijinal bir parça göstermelerini ister. Fikret ile ilgili söz söyleyenleri “şekilsiz zümre” olarak nitelendiren Şadan, bu zümre ile mücadeleyi nazar-ı itibara almadan Tevfik Fikret muammasının çözülemeyeceğini belirtir. Hâlbuki Fikret’in müşekkel ve tetkike elverişli bir şair, şiirinin bugünkü psikolojinin şiirde bulduğu vasıfların hepsine hâkim olduğunu söyler. Şadan yazısında Burhan Belge’nin anketin birinci sorusuna verdiği cevabı kastederek muharriri eleştirir: “Şiirinde Verlain’in homoseksüalitesi ve Beaudlaire’in cinsî ademî iktidarı hissedilmiyor, diye Fikret’i hiçe indirmek ancak kahvehane garsonlarından mülhem olan bir tenkit tarzıdır. Fikret’i XIX. asrın sonundaki apsent kokan Fransız şairlerine tatbik edilen enfûsi usullerle tetkik etmek yanlıştır. Çünkü Fikret’in orijinal olan tarafı bir ‘garize şairi’ değil, bir ‘düşünce’ şairi olmasıdır. Bu hususta da o kadar kuvvetlidir ki mısralarından bazıları her günkü lisana kadar girebilmiştir.”⁹⁶

Sonuç

Yeni Sabah’ta yapılan “Fikret’in Heykelini mi Dikelim Yoksa Eserlerini mi Yakalım?” anketi ve bu anket çevresinde vuku bulan münakaşalardan on üç gün sonra Fikret’in 72. doğum yıl dönümünde *Yeni Adam*’da bir nüsha-i mahsusa neşredilerek altı hususu içeren anket soruları dönemin önde gelen zıt dünya görüşüne/ideolojisine sahip ediplerine yöneltilerek şairle ilgili tartışılan konuların haline çalışılmıştır.

Yeni Adam’da anket sorularının yöneltildiği yazar/şairler Sabiha Zekeriya (Sertel), Suat Derviş, Burhan Belge, Muhittin Birgen, Etem İzzet (Benice), İlhami Bekir (Tez), Yaşar Nabi (Nayır), Sadri Ertem, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sabahattin Ali, Necip Fazıl (Kısakürek), Hakkı Süha (Gezgin), Suphi Nuri İleri’dir. Yine aynı dergide yayımlanan Ziya Gökalp’ın bir yazısının yanında L. Erişçi, Yunus Kâzım Köni, Hüsamettin Bozok, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve İzzettin Şadan; *Yeni Adam* dışında dönemin süreli yayınlarından *Ulus*’ta Nurullah Ataç, *Bozkurt*’ta Nejdet Sançar da tartışılan mevzular çerçevesinde Tevfik Fikret ile ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir.

Yeni Sabah’ta neşredilen ankette tartışılan mevzulardan olan Tevfik Fikret’in edebiyat tarihimizdeki belli başlı rolü, *Yeni Adam*’ın anket sorularından birincisini teşkil eder. Ankete katılanların bu soruya verdikleri cevaplarda ön plana çıkardıkları hususlar, Fikret’in Türk edebiyatına Garplı düşünce tarzını Garplı bir anlayışla getirerek şiirimizi hem şekil hem de muhteva bakımından divan şiirinin etkisinden kurtarması, lisanda yenilik yapması, milliyetçiliği ve cemiyetçiliğidir. Ayrıca şairin muhtevada taassup ve irticaa karşı ilk itiraz bayrağını açtığı da dile getirilir. Bu özellikler, şairin zamanın ve muhitin ihtiyaç duyduğu bir dönemde yetişmiş olması, geniş malumatı ve Osmanlı Türkçesini iyi bilmesi ile açıklanmıştır.

İnziva kelimesinin anlamından hareketle Tevfik Fikret’in münzevi olup olmadığı ile ilgili yöneltilen anketin ikinci sorusuna şairin memleket meselelerine duyarız kalmadığını; şiirleriyle, vazifeleriyle cemiyetin içinde bulunduğunu ifade ederek Fikret’in münzevi hayatı yaşadığını kabul etmeyenlerin yanı sıra bir şairin kendisini sokak politikasından tecrit ederek kıymetini arttıracığı, bütün hakiki büyüklerin inzivadan hoşlandıkları, Fikret ve mensup olduğu Servet-i Fünûn neslinin kaçma eğiliminin buna sebebiyet verdiği, Fikret’in dönemin siyasi anlayışına ters düşen görüşleri, mizacı yüzünden evine kapandığı ve Aşiyân’ın ilhamında önemli rol oynadığı yönünde görüşler de bildirilmiştir.

Anketin üçüncü sorusunda karşımıza çıkan bir Türk şairinin Amerikan mektebinde hocalık ve mürebbilik yapmasının suç sayılıp sayılmayacağı hususunda da farklı düşünceler beyan edilmiştir. İnkılapçı Türk cemiyetinde böyle bir suale muhatap olduğu için varlığından utananların yanında bu meseleyi hiç düşünmediğini, tam tersinin de suç addedilemeyeceğini, Fikret’in mevcut bürokraside çalışmasının kabil olmadığını, Galatasaray kastedilerek

⁹⁶ A.g.y.

ayrılmasaydı bizzat mektebin şairi dışarı atmaktan gecikmeyeceğini; şairin bir Amerikan okulunda entelektüalizmin, Türk kültürünün mümessilliğini yaptığını, hayatını kazanmak zaruretinde olduğunu, Fikret'e Osmanlılardan ziyade Amerikalıların hürmet ve yardımda bulunduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olan milliyetçilik hadisesine karışmayarak kendini tarih karşısında temiz göstermek isteyerek bencilliğini işe karıştırdığını, misaller üzerinden düşünüldüğünde söz konusu durumun suç telakki edilemeyeceği veya ağır bir kabahat görülebileceğini ancak Fikret'te bunun ne suç ne de meziyet sayılabileceğini, ülke müesseselerinin yanında görülen böyle bir vazifenin suç olmadığını fakat şairde böyle tezahür etmediğini söyleyenler de vardır.

Fikret'in insaniyetçiliğinin irdelendiği anketin dördüncü sorusunda yer alan "marazi insaniyetçilik" mefhumunda tereddüt eden bir kısım yazar önce insaniyetçiliğin tanımı yapmış ve Fikret'i bu tanıma göre değerlendirmiştir. Fikret'in insaniyetçiliği ile milliyetçiliği arasında birleşmeyecek nokta görmeyenlere, Fikret'e "millî şair" vasfını vermeyenlerin Garplılaştırma, muasır medeniyete yaklaşma ve ilerleme hamlesine ket vurmak isteyen mürteciler olduğunu iddia edenlere karşılık, şairin milliyetçi olmaktan ziyade insani kalmayı tercih ettiğini belirtenler ise bunu kusur addetmez, edebiyat gibi şamil bir alanda çeşitliliği lüzumlu bulur. Tevfik Fikret'in örnek gösterilen millî, dinî unsurlar içeren şiirlerini "tezatlar mahşeri" şeklinde nitelendirenler, felsefî anlamda geniş ve köklü hiçbir yere mensup göremeyenler, "milletim nev-i beşer" diyerek vatan sınırı tanımayan şaire milliyetçi ve vatanperver demeyi bizzat Fikret'e karşı cephe almak telakki edenler de karşımıza çıkar.

Anketin beşinci sorusu ile ahlaki ve millî vicdan karşısında bir insanın dinsizlikle suçlanıp suçlanamayacağı mevzusu gündeme getirilir. Ankete katılanların bir kısmı laik bir cumhuriyette bu gibi meselelerin devrini anlamayanlar arasında söz konusu edilebileceği, her ferdin itikat ve içtihadında serbest bulunduğu, ahlaki ve millî vicdanın buna müdahale edemeyeceği, şairi bu şekilde itham edenlerin fikir ve vicdan hürriyetine karşı "mutaassıp softalar" olduğu, buna inanan mürteci başların merhamet edilmeden kesilmesi gerektiği iddialarının yanında mezkûr soruya tereddüt etmeden evet, cevabı da verilmiştir. Ayrıca insanın ömründe vicdan ve iman bunalımları geçirebileceği, dinsiz olanların ahlaksız ve milliyetsiz olmadıkları da belirtilmiştir.

Anketin son sorusu olan şairin eserlerine göre Haluk'un ne olmasını istediği ve çocuğu ile ilgili görevini ifa eden bir babanın evladının seyyiatından sorumlu tutulup tutulamayacağı bahsinde de yine birbiriyle zıtlık arz eden cevaplar verilmiştir. Fikret'in oğlunu ilim tahsili için Amerika'ya gönderdiğini, Haluk'un orada bir din adamı olduğunu, bir üniversitede profesörlük yaptığını, Fikret'i bundan mesul tutmanın cehalet ve nankörlük addedileceğini, şairin yegâne oğlunun eserleri sayılacağını, Türkiye'ye gelmemesi aleyhinde hüküm vermenin devletin tabiyet kanunlarına muhalif olduğunu, oğluna karşı vazifesini yapan bir babanın onun seyyiatından sorumlu tutulamayacağını, bunda birtakım içtimai şartların kabahati bulunduğunu söyleyenlere karşılık çocuğunun seyyiesinin babasının o konuda vazifesini başaramadığının ispatı olduğunu, şairin *Amentü*'yü yalnız Haluk'a mal etmekle hata ettiğini çünkü ömrünün son zamanlarında fikrî anlamda değiştiğini, hatasını bereket versin ki görmediğini ifade edenler de vardır.

Ankete katılanların beyan ettikleri görüşler dışında hem anket iştirakçilerinin cevaplarını hem de genel anlamda Fikret'le ilgili münakaşa edilen konuları gündeme getiren yazarlar da söz konusudur. Kimine göre artık okunmayan ve okunmayacak, gerçek bir şair dahi olmayan Fikret, kimine göre Batı edebiyatında *Sis* gibi özgün bir numune gösterilemeyecek bir şairdir. Ateist ve materyalistliği yanında milliyetçiliğini tereddütsüz kabul edenler, şairi içtimai ve mustarip addedenlerin yanında mizacında kendini üstün gören

tarafına, düşünce şairi olmasına kadar ele alınmış, aksini düşünen anket iştirakçileri eleştirilmiştir.

Yeni Sabah'ta söz konusu edilen Mehmet Akif-Tevfik Fikret, Namık Kemal-Tevfik Fikret karşılaştırmaları burada da karşımıza çıkar.

Bilhassa *Yeni Adam*'ın "Tevfik Fikret Anketi"nin beşinci sorusu ile muhafazakâr-laik çatışmasıyla ilişkilendirilen Mehmet Akif-Tevfik Fikret tartışmaları yeniden mevzu bahis edilmiştir. Aynı aileye mensup, zıt dünya görüşüne sahip iki şairle ilgili tartışmaların asla çözümlenemeyeceğinin altı çizilmiştir.

Milliyeçilik-antimilliyetçilik etrafında ele alınan Namık Kemal-Tevfik Fikret mukayesesinde şairin milliyetperverlikte Namık Kemal'den, dinî vecde kapılma hususunda Mehmet Akif'ten daha ön safta yer aldığını söyleyenler de vardır.

Ele aldığımız yazılar içerisinde Fikret'le ilgili konularda yapılan münakaşalarda salahiyet sahibi olan olmayan herkesin söz söyleme yetkisini kendisinde bulması, mezkûr tartışmaların dedikodudan öteye gidemediği yönünde görüş bildirenler de söz konusudur.

21 Aralık 1939'da *Yeni Adam*'da Tefvik Fikret'in doğumunun 72. yıl dönümü sebebiyle tertip edilen, *Yeni Sabah*'ta başlayan Fikret münakaşaları ile aynı hususları içeren altı sorudan müteşekkil "Tevfik Fikret Anketi" ve ankete verilen cevaplar hem bu sayıda (260) hem de bir sonrakinde (261) neşredilmiştir. Aynı nüshalarda ankete katılmayıp müstakil görüş bildirenlerin yanında *Bozkurt* ve *Ulus*'ta da yazılar yayımlanmıştır. Çalışmamızda söz konusu ettiğimiz Tefvik Fikret hakkındaki taban tabana zıt duygu ve düşünceler her iştirakçinin hayat felsefesi, ideolojisi, eğitimine göre şekillenmiş ve bunun neticesinde ortak bir hükme bağlanamadan sona ermiştir.

KAYNAKÇA

- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 1", *İçtihat*, S. 281, 15 Eylül 1929, s. 5261-5262.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 2", *İçtihat*, S. 282, 5 Teşrinievvel 1929, s. 5269-5270.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 3", *İçtihat*, S. 284, 1 Teşrinisani 1929, s. 5284-5285.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 4", *İçtihat*, S. 285, 15 Teşrinisani 1929, s. 5291-5292.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 5", *İçtihat*, S. 286, 1 Kânunuevvel 1929, s. 5291-5292.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 6", *İçtihat*, S. 287, 15 Kânunuevvel 1929, s. 5308-5310.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 7", *İçtihat*, S. 289, 15 Kânunusani 1929, s. 5320-5321.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 8", *İçtihat*, S. 290, 1 Şubat 1930, s. 5330-5331.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 9", *İçtihat*, S. 291, 15 Şubat 1930, s. 5330-5331.
- A. İzzettin, "Tevfik Fikret ve Psychanalyse Tetkikleri 10", *İçtihat*, S. 292, 28 Şubat 1930, s. 5347-5348.
- Ahmet Hamdi Tanpınar, "Ahmet Hamdi Tanpınar Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 11-12.
- Burhan Belge, "Burhan Belge Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 6-7.
- Etem İzzet, "Etem İzzet Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 7.
- Hakkı Süha, "Hakkı Süha Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 13-14.

- Hüsametdin Bozok, "Fikret'in Aziz Hatırası", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 17.
- İlhami Bekir, "İlhami Bekir Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 19.
- İsmail Hakkı Baltacıoğlu, "Tevfik Fikret'i Nasıl Tanımalı", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 18.
- İzzettin Şadan, "Tevfik Fikret Meselesi", *Yeni Adam*, S. 303, 17 İlk Teşrin 1940, s. 8-9.
- L. Erişçi, "Tevfik Fikret ve Şahsiyeti", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 10-13.
- Muhittin Birgen, "Muhittin Birgen Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 7.
- N. Ataç, Tevfik Fikret, *Ulus*, S. 6841, 19 Ağustos 1940, s. 2.
- Necip Fazıl, "Necip Fazıl Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 13.
- Nejdet Sançar, "Tevfik Fikret Meselesi", *Bozkurt*, S. 4, Mayıs-Temmuz 1940, s. 98-100.
- Nuran Özlük, 1939-1940 Tevfik Fikret Münakaşaları 1. *Yeni Sabah* Gazetesinde "Fikret'in Heykelini mi Dikelim Yoksa Eserlerini mi Yakalım?" Anketi ve Bu Anket Etrafında Gelişen Münakaşalar", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 3, Issue 5, June 2012, s. 327-347.
- Rüşü Şardağ, "Tevfik Fikret", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 16-17.
- Sabahattin Ali, "Sabahattin Ali Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 12-13.
- Sabiha Sertel, *Roman Gibi: "Tevfik Fikret Davası"*, Ant Yayınları, İstanbul, 1966.
- Sabiha Sertel, *Tevfik Fikret İdeolojisi ve Felsefesi*, Yurt ve Dünya Yayınları, İstanbul, 1946.
- Sabiha Zekeriya Sertel, *Tevfik Fikret-Mehmet Akif Kavgası Münasebetiyle: Sebilürreşatçıya Cevap*, Muallim Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul, 1940.
- Sabiha Zekeriya, "Sabiha Zekeriya Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 4-5.
- Sadri Ertem, "Sadri Ertem Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 11.
- Suat Derviş, "Suat Derviş Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 5-6.
- Suphi Nuri İleri, "Suphi Nuri İleri Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 14.
- Yaşar Nabi, "Yaşar Nabi Diyor ki", *Yeni Adam*, S. 261, 28 Birinci Kânun 1939, s. 10.
- Yunus Kâzım Köni, "Fikret'in Dünya Görüşü", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 14-16.
- Ziya Gökalp, "Tevfik Fikret ve Rönesans", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 8-9.
- (...), "Tevfik Fikret'in Hatırası Sonsuzlaştırılmalıdır", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 2.
- (...), "Tevfik Fikret", *Yeni Adam*, S. 260, 21 Birinci Kânun 1939, s. 3.